ภิกษุต้นบัญญัติสิกขาบท

จากหนังสือ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

โดย อ.เสถียร โพธินันทะ

บทที่ ๒
ภิกษุต้นบัญญัติสิกขาบท

๐๐๐

กลุ่มภิกษุต้นบัญญัติสมัยพุทธกาล

ในพระบาลีนอกจากจะกล่าวถึงความแตกสามัคคีในสังฆมณฑลอันเป็นเรื่องอื้อฉาวทั้งสองนั้นแล้ว ยังมีวิวาทาธิกรณ์อื่น ๆ อีก แต่ไม่ใหญ่โตเห็นปานนั้น หมู่ภิกษุที่มักเป็นต้นเหตุให้บัญญัติสิกขาบท และมักล่วงสิกขาบทที่บัญญัติแล้ว คือหมู่พระฉัพพัคคีย์ ปรากฏเป็นหมู่ที่ทำเรื่องราวอธิกรณ์ในทางความประพฤติไม่ดีงามเสมอ ปรากฏผู้ที่เป็นคณาจารย์มีอยู่ ๓ คู่ คือ พระปัณฑุกะกับพระโลหิตะคู่หนึ่ง อาศัยอยู่เมืองสาวัตถี พระเมตติยะกับพระภุมมชกะคู่หนึ่ง อาศัยอยู่เมืองราชคฤห์ พระอัสสชิ (ไม่ใช่องค์อาจารย์ท่านสารีบุตร) กับพระปุนัพพสุกะคู่หนึ่ง อาศัยอยู่ที่กิฏาคิรีชนบท ทั้งสามคู่เป็นคณบดีมีสัทธิวิหาริก อันเตวาสิกคู่ละ ๕๐๐ รูป เธอทั้งหลายมักพาบริวารให้ประพฤติไม่เหมาะสมกับสมณเพศเสมอ ถ้าจะประมวลบรรดาบุคคลที่เป็นต้นเหตุแห่งพระบัญญัติ และชอบประพฤติล่วงพระบัญญัติมากกว่าใครอื่นแล้ว เป็นต้องได้แก่หมู่พระฉัพพัคคีย์นี้เองมิใช่อื่นเลย ท่านคณาจารย์เหล่านี้ถือตนเป็นหัวหน้าหมู่ไม่ใคร่จะยอมลงใครง่าย ๆ บางครั้งก็ตั้งกฎกันขึ้นเองในคณะและชอบแปลความพระวินัยให้เข้ากับประโยชน์ของตน พระศาสดาต้องประชุมสงฆ์ปรับความเข้าใจและเพิ่มเติมสิกขาบท และให้สงฆ์กระทำปัพพาชนียกรรมก็มี ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

ในครั้งพุทธกาล รูปลักษณาการแห่งการปกครองคณะสงฆ์ น่าที่จะต่างถิ่น ต่างสำนัก ต่างก็มีคณาจารย์เป็นใหญ่ควบคุมดูแลสานุศิษย์ของตน ๆ นั้น เราจะพบหลักฐานประกอบในบาลีวินัยปิฎกหมวดสังฆาทิเสส ที่ ๑๓ กุลทูสกสิกขาบทเล่าว่า ครั้งหนึ่งพระภิกษุฉัพพัคคีย์ พวกอยู่กิฏาคิรีชนบทมีพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะเป็นหัวหน้า ได้ประพฤติอนาจารผิดสมณวิสัยจนชาวบ้านแถบนั้นหมดความเลื่อมใสไม่บริจาคทานบิณฑบาต สมัยนั้นมีภิกษุมาจากต่างจังหวัดเดินทางจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผ่านกิฏาคิรีชนบท ท่านจึงแวะเข้าไปเที่ยวบิณฑบาต ไม่ปรากฏมีผู้ถวาย มีแต่คนกล่าวประชดแดกดัน บังเอิญมีอุบาสกคนหนึ่งเห็นเข้าจึงได้นิมนต์ให้ไปรับไทยทานที่เรือนของตน และสั่งฝากให้ภิกษุรูปนั้นไปกราบบังคมทูลสมเด็จพระศาสดา ให้ทรงจัดส่งภิกษุที่ทรงศีลมาครอบครองคณะสงฆ์ที่ชนบทนี้ ช่วยฟื้นศรัทธาของชาวบ้านให้คืนคง เมื่ออาคันตุกะนั้นไปถึงเมืองสาวัตถี ได้เข้าเฝ้ากราบทูลความนั้น สมเด็จพระศาสดาจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามข้อเท็จจริง ก็ได้ความสมจริงอย่างทีภิกษุรูปนั้นกราบทูลทุกประการ พระองค์จึงทรงบัญชาให้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะผู้เป็นเอกอัครสาวก ผู้เป็นอุปัชฌาจารย์ของภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ ให้พาภิกษุที่ทรงอินทรียสังวรบริสุทธิ์ไปทำปัพพาชนียกรรมเธอทั้งสองพร้อมทั้งบริวารด้วยญัตติจตุตถกรรม-วาจา อย่าให้พำนักอยู่ในชนบทนั้นสืบไป ข้อความทั้งนี้ชวนให้เห็นว่าระเบียบการปกครองสงฆ์ในยุคนั้น แม้จะมีคณาจารย์เป็นใหญ่ในด้าวแดนของตน แต่ก็ต้องขึ้นตรงต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงไว้ซึ่งอำนาจในการบังคับบัญชา เปรียบเสมือนพระองค์เป็นธรรมราชาดูแลปกครองธรรมาณาจักร อันประกอบด้วยบริษัท ๔ เป็น

พลเมือง และมีพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญปกครองเป็นต้น อนึ่ง มีข้อความในพระวินัยปิฎกที่จะช่วยสนับสนุนหลักฐานว่า สัทธิวิหาริก อันเตวาสิกมักประพฤติอนุโลมตามปฏิปทาอาจารย์ของตน ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้เบื้องต้นนั้นในวินัยหมวดว่าด้วยนิสสัคคิยสิกขาบท กล่าวถึงพระอุปเสนวังคันตบุตร ผู้เป็นเอตทัคคะในทางยังพหุชนให้เลื่อมใส คราวหนึ่งท่านพาบริษัทเดินทางมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่เชตวนาราม พระองค์ตรัสปฏิสันถารแล้วทรงถามภิกษุรูปหนึ่งในบริษัทนั้นว่า บังสุกุลจีวรท่านยินดีใช้เองหรือ ภิกษุนั้นทูลสนองว่า หามิได้พระเจ้าข้า หากแต่ว่าพระอุปัชฌายะแห่งข้าพระองค์ท่านใช้ผ้าบังสุกุลอยู่เป็นนิตย์ ข้าพระองค์จึงต้องใช้ดำเนินตามรอยท่าน ในตอนต่อไปแสดงถึงท่านอุปเสนทูลพระผู้มีพระภาคว่า ท่านเองเป็นผู้ถือธุดงควัตรเป็นอรัญญวาสี ถือเที่ยวบิณฑบาตและใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถ้ามีผู้มาขอบวชกะท่าน ก็ต้องประพฤติอย่างท่าน ๆ จึงให้อุปสมบท

มูลเหตุแห่งวิวาทาธิกรณ์

ในจุลวรรคปฐมภาค สมถักขันธกะ หน้า ๓๓๕ มีพระพุทธภาษิตแสดงถึงวิวาทาธิกรณมูล ๔ คู่ บ่งชัดว่า ในพุทธสมัยก็ได้เกิดเรื่องราวความไม่สมานทั้งทางความเห็นและความประพฤติปรากฏประจักษ์อยู่ พระศาสดาจึงนำสาเหตุที่เป็นมูลฐานมาตรัสดังนี้ คือ

๑. **วิวทนฺติ ธมฺโมติ วา อธมฺโมติ วา**
วิวาทกันว่า นี่เป็นธรรม นี่ไม่เป็นธรรม

๒. **วินโยติ วา อวินโยติ วา**
วิวาทกันว่า นี่เป็นวินัย นี่ไม่เป็นวินัย

๓. **ภาสิตํ ลปิตํ ตถาคเตนาติ วา อภาสิตํ อลปิตํ ตถาคเตนาติ วา**
วิวาทกันว่า นี่พระตถาคตได้ทรงกล่าว ทรงว่าไว้ นี่พระตถาคตไม่ได้ทรงกล่าว ไม่ได้ทรงว่าไว้

๔. **อาจิณฺณํ ตถาคเตนาติ วา อนาจิณฺณํ ตถาคเตนาติ วา**
วิวาทกันว่า นี่พระตถาคตได้ทรงประพฤติ นี่พระตถาคตไม่ได้ทรงประพฤติ

๕. **ปญฺญตฺตํ ตถาคเตนาติ วา อปฺปญฺญตฺตํ ตถาคเตนาติ วา**
วิวาทกันว่า นี่พระตถาคตทรงบัญญัติ นี่พระตถาคตไม่ได้ทรงบัญญัติ

๖. **อาปตฺตีติ วา อนาปตฺตีติ วา**
วิวาทกันว่า นี่เป็นอาบัติ นี่ไม่เป็นอาบัติ

๗. **ลหุกา อาปตฺตีติ วา ครุกา อาปตฺตีติ วา**
วิวาทกันว่า นี่เป็นอาบัติเบา นี่เป็นอาบัติหนัก

๘. **สาวเสสา อาปตฺตีติ วา อนวเสสา อาปตฺตีติ วา**
วิวาทกันว่า นี่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ นี่ไม่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ

๙. **ทุฏฺฐุลฺลา อาปตฺตีติ วา อทุฏฺฐุลฺลา อาปตฺตีติ วา**
วิวาทกันว่า นี่เป็นอาบัติหยาบ นี่ไม่เป็นอาบัติหยาบ

หน้า ๓๓๖ ในแห่งเดียวกัน ทรงแสดงถึงอธิกรณมูลว่า

ในอธิกรณ์ทั้ง ๔ อนุวาทาธิกรณ์เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมโจทย์กันด้วยสีลวิบัติบ้าง อาจารวิบัติบ้าง ทิฐิวิบัติบ้าง อาชีววิบัติบ้าง ฯลฯ การโจทย์ การกล่าวโจทย์ การไม่ยกย่อง การโต้แย้ง การท้วง การไม่สนับสนุนกัน ในเพราะวิบัติเหล่านั้น

นี้เราเรียกว่า "อนุวาทาธิกรณ์" ดังนี้ สังฆมณฑลในเพลานั้นคงได้วิวาทกันด้วยทิฐิและวัตรปฏิบัติเป็นมูลเหตุ ดังแสดงมาข้างต้นซึ่งมีภิกษุทั้งฝ่ายที่เป็นธรรมและอธรรมไม่ปรองดองกันบ่อยครั้ง

เนื่องจากมีวิวาทาธิกรณ์ต่าง ๆ ดังกล่าว จึงได้ก่อให้เกิดมีวิธีการชำระไต่สวนระงับและวิธีป้องกันขึ้น มีปรากฏทั้งในจุลวรรควินัยปิฎกและในสุตตันตปิฎก

วิวาทาธิกรณ์ของสาวกนิครนถ์

ในสุตตันตปิฎก เราจะอ่านพบได้ในคัมภีร์มัชฌิมนิกายอุปริปัณณาสก์ สามคามสูตร อันเป็นประจักษ์หลักฐานที่สำคัญที่สุดส่วนหนึ่ง และเราจะแจ้งถึงปทัฏฐานแห่งการแยกนิกายด้วยพระพุทธพจน์เองทีเดียว ไม่มีหลักฐานพยานที่แห่งไหนอีกจะให้ความเข้าใจแก่เราได้มากกว่าข้อความในพระสูตรนี้

ดังได้สดับมา สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในชนบทแห่งชาวศากยะใกล้บ้านสามะ โดยสมัยนั้นแล นิครนถนาฏบุตรศาสดาเจ้าลัทธิของพวกเชน กระทำกาลกิริยาที่เมืองปาวา[๑]แล้วไม่นานเหล่าสาวกของเธอได้เกิดการทะเลาะวิวาทแทงกันด้วยหอกคือปาก ด้วยทิฐิและอาจาระว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัย เราต่างหากรู้ทั่ว ท่านปฏิบัติ

---

๑ บางตำราว่า มรณะที่เมืองกุสินารา ในสังคีติสูตร ๆ ที่ ๓๓ แห่งทีฆนิกาย ก็กล่าวว่า มรณะที่เมืองปาวา เตน โข ปน สมเยน นิคฺคณฺโฐ นาฏปุตฺโต ปาวายํ กาลกโต โหติ ฯ ตำราฝรั่งสอดคล้องต้องกันว่าเมืองปาวาแน่ ฉะนั้นเมืองกุสินาราจึงผิดโดยมิต้องคลางแคลง แต่ทั้งสองเมืองก็อยู่ในแว่นแคว้นมัลละด้วยกัน ชื่อเต็มของท่านผู้นี้คือ วรฺธมาน มหาวีร ตีรฺถกร นาฏปุตฺร ตำราฝรั่งกล่าวอีกว่า นาฏบุตรตายหลังปรินิพพานของพระพุทธองค์ ๑๐ ปี เท็จจริงอย่างไรท่านผู้รู้วินิจฉัยเอง เทอญ แต่ในปกรณ์ของพระพุทธศาสนากล่าวสอดคล้องต้องกันว่า ท่านผู้นี้ตายก่อนพุทธปรินิพพานทั้งนั้น

ผิดมิชอบ เราต่างหากปฏิบัติถูกต้อง ต่างฝ่ายต่างวิวาทกันเผ็ดร้อนจนราวกับว่าจะฆ่าฟันกันทีเดียว ครั้งนั้นแลท่านจุนทะสมณุทเทสได้จำพรรษาอยู่ ณ เมืองนั้น ได้เห็นเหตุการณ์โดยตลอด เมื่อออกพรรษาท่านได้เดินทางไปหาท่านอานนท์ ณ บ้านสามคาม เล่าเรื่องทั้งหลายที่เกิดขึ้นให้ท่านฟัง พระอานนท์จึงชวนให้ไปเฝ้ากราบทูลพระผู้มีพระภาค เมื่อไปถึงพระอานนท์เป็นผู้กราบทูลเรื่องราวโดยตลอด และสรุปว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีข้อปริวิตกไปอย่างนี้ว่า โดยกาลที่ล่วงไปแห่งพระผู้มีพระภาค ขออย่าให้การวิวาทอุบัติขึ้นในสังฆมณฑลนี้เลย ถ้าการทะเลาะวิวาทนี้มีขึ้นไซร้ ก็จะเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อไม่เป็นสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่ชนเป็นอันมาก ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายดังนี้" เมื่อสมเด็จพระศาสดาได้ทรงสดับถ้อยคำของท่านพระอานนท์ผู้พุทธอุปัฏฐากเช่นนี้ จึงทรงมีพุทธฎีกาอันสำคัญยิ่งยวดว่า "ดูก่อนอานนท์ เธอจะสำคัญความนั้นเป็นไฉน ธรรมเหล่าใดที่ตถาคตรู้ยิ่งแล้ว แสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย มีดังต่อไปนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ อานนท์เธอเห็นหรือเปล่า ในธรรมเหล่านี้ที่ภิกษุทั้งหลายถึงสององค์มีวาทะต่าง ๆ กัน" พระอานนท์ทูลสนองว่า ไม่มี แต่จะมีก็พวกที่อาศัยศาสนาอยู่เท่านั้น ที่จะก่อการวิวาทขึ้นโดยกาลที่พระศาสดาล่วงไป

ทรงแสดงวิวาทาธิกรณ์และวิธีระงับ

พระพุทธองค์จึงตรัสสมุฏฐานแห่งการแตกแยกในสังฆมณฑลว่า ดูก่อนอานนท์ การวิวาทเพราะสิกขาบทมีอาชีวะเป็นเหตุก็ดี เพราะสิกขาบทมีปาฏิโมกข์เป็นเหตุก็ดี นับว่ามีได้แต่น้อย อานนท์ อนึ่ง

การวิวาทเมื่อเกิดขึ้นในสงฆ์ ถ้าเกิดขึ้นเพราะมรรค เพราะปฏิปทา การวิวาทนั้นเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลแก่ชนมาก ฯลฯ (พุทธพจน์ข้อนี้จักพิสูจน์ให้เห็นจริงได้เมื่อท่านอ่านในบทต่อไปว่า ส่วนมากแตกเพราะทิฐิเป็นเหตุมากกว่าเพราะวินัยเป็นเหตุ) แล้วตรัสลักษณะบุคคลที่จะเป็นวิวาทมูล ๖ ประการมาในวินัยปิฎก จุลวรรค หน้า ๓๓๖-๓๓๘ สมถักขันธกะ คือ

๑. **โกธโน โหติ อุปนาหี** ภิกษุผู้มักโกรธและมักถือโกรธ
๒. **มกฺขี โหติ ปฬาสี** ภิกษุผู้อกตัญญูไม่รู้คุณท่านและตีตนเสมอ
๓. **อิสฺสุกี โหติ มจฺฉรี** ภิกษุผู้ริษยาและตระหนี่
๔. **สโฐ โหติ มายาวี** ภิกษุผู้โอ้อวดและเจ้ามายา
๕. **ปาปิจฺโฉ โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐี** ภิกษุผู้ปรารถนาลามกและมีทิฐิผิด

๖. **สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาทานคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี** ภิกษุผู้ถือทิฐิของตน ถือรั้นอันคนอื่นปลดเปลื้องยาก เป็นผู้ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระศาสดาในธรรมและในสงฆ์ ทั้งเป็นผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาอีกด้วย ลักษณะทั้ง ๖ ข้อนี้ ผู้ใดมีแม้แต่เพียงข้อเดียว ก็เพียงพอที่จะก่อคดีวุ่นวายขึ้น คนที่อวดดีไม่เคารพในครูบาอาจารย์ โดยเฉพาะในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เท่ากับได้แขวนป้ายแสดงความเป็นพาลให้ปรากฏอยู่ชัด ฉะนั้น ความเดือดร้อนยุ่งเหยิงจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องมาจากคนเช่นนั้น

วิวาทาธิกรณ์ปรากฏมีบ่อย ๆ และไม่ซ้ำเรื่องกัน บางโอกาสเป็นเรื่องใหญ่และน้อย ซึ่งก็เป็นธรรมดาของหมู่คณะที่ประกอบไปด้วยมวลสมาชิกมากคน ย่อมมีดีบ้างชั่วบ้าง พระบรมศาสดาจึงทรงแสดงวิธีลง

ทัณฑกรรมมีทั้งหนักและเบาตามสมควรแก่โทษานุโทษ และทรงจัดระเบียบชำระรูปคดีตลอดจนอุบายที่จะป้องกันไม่ให้เกิดคดีขึ้น อธิกรณ์นั้น โดยจะจำแนกได้ ๔ ประเภท อธิกรณสมถธรรม สำหรับระงับอธิกรณ์มี ๗ วิธี สมดังคำของพระองค์ที่ตรัสว่า อานนท์ อธิกรณ์เหล่านี้ ๔ ประการ ๔ ประการนั้นเป็นไฉน วิวาทาธิกรณ์หนึ่ง อนุวาทาธิกรณ์หนึ่ง อาปัตตาธิกรณ์หนึ่ง กิจจาธิกรณ์หนึ่ง อานนท์ อธิกรณสมถธรรมสำหรับสงบระงับอธิกรณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว ๗ ประการ ๗ ประการนั้นเป็นไฉน สัมมุขาวินัยที่สงฆ์พึงให้หนึ่ง สติวินัย อมูฬหวินัย ปฏิญญาตกรณะ เยภุยยสิกา ตัสสปาปิยสิกา และติณวัตถารกะหนึ่ง ฯลฯ อธิกรณ์กับอธิกรณสมถะนี้ ข้าพเจ้าจักอธิบายแต่เพียงข้อสองข้อโดยย่อ ท่านผู้อ่านปรารถนาความละเอียดพิสดาร พึงดูในบาลีวินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม ๒ ปริวารเล่ม ๘ เทอญ ในที่นี้ถ้าขืนเขียนจะเป็นตำราอีกเล่มหนึ่งต่างหากไม่ถูกประเด็น ระเบียบการระงับวิวาทาธิกรณ์นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติอยู่สองวิธีเรียกว่า สัมมุขาวินัย ระงับต่อหน้าหนึ่งกับ เยภุยยสิกา ระงับตามเสียงข้างมากหนึ่ง ในวิธีหนึ่ง ๆ ยังวิภาคออกเป็นข้อ ๆ เช่น สัมมุขาวินัยแบ่งเป็น ๓ ข้อ คือระงับกันส่วนตัวหมายถึงการตกลงระหว่างกัน เมื่อมีภิกษุวิวาทเพราะเหตุแห่งธรรมหรือวินัยภายหลังฝ่ายหนึ่งยอมรับผิดและยอมปรับปรุงตนเอง ก็เป็นอันยกความไป นี้ข้อหนึ่ง ระงับด้วยการให้มีพระเถระเป็นตุลาการวินิจฉัยชี้ขาดว่าใครผิดหรือถูกนี้ข้อหนึ่ง ระงับด้วยอำนาจแห่งสงฆ์ตัดสินเด็ดขาดว่าผิดและถูกก็ต้องยอมปฏิบัติตามคำพิพากษาของสงฆ์นี้อีกขั้นหนึ่ง ส่วนเยภุยยสิกานั้น อันที่จริงคือการลงคะแนนเสียงนั่นเอง แต่นำมาใช้ในรูปของการจับฉลาก เสียงฝ่ายใดมากกว่าให้ถือว่าชนะ ที่ว่ามานี้ดำเนินตามนัยบาลีแห่งวินัยปิฎก ในสามคามสูตรหาได้มีละเอียดอย่างนี้ไม่ อนึ่ง

อาศัยพระกระแสความที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นวิญญาณแห่งความเป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ก่อกำเนิดก่อนความนิยมในระบอบปกครองนี้ของชาวโลก ถอยหลังขึ้นไปตั้ง ๒ พันปีเศษ โดยที่ทรงปกครองสงฆ์ด้วยระบอบสังฆาธิปไตยมีสงฆ์เป็นใหญ่เช่นนี้ ควรนับเป็นอัศจรรย์ในตอนสุดท้ายแห่งสามคามสูตร

อุบายป้องกันการแตกสามัคคี

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้อุบายป้องกันความแตกสามัคคีเป็นธรรมอันให้ระลึกถึงกันด้วยความรักอุบายนั้นคือ

๑. ให้มีเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรมในสพรหมจารี ทั้งที่แจ้งและที่ลับ อย่าหน้าไหว้หลังหลอก

๒. ให้มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่มีมัจฉริยะในจตุปัจจัยลาภ มีมากก็แบ่งปันมาก มีน้อยก็แบ่งน้อยตามสติกำลัง

๓. ให้มีความเสมอกันโดยศีลทั้งในที่แจ้งและที่ลับ

๔. ให้มีความเสมอกันโดยทิฐิทั้งในที่แจ้งและที่ลับ

ธรรมทั้ง ๔ ประการ เป็นข้อตรงกันข้ามกับข้อที่ให้เกิดวิวาท ๖ ประการนั้น เท่ากับเป็นสภาพแก้กัน ถ้าพุทธศาสนิกบริษัทประพฤติปฏิบัติตามอุบายวิธีทั้ง ๔ นี้ ข้อนั้นก็จักเป็นเหตุห้ามกันมิให้เกิดมีอธิกรณ์วิวาทเป็นแท้ อนึ่ง หากมีกระทู้ถามขึ้นมาว่า ที่ให้อำนาจแก่สงฆ์หรือแก่พระเถระองค์ใดองค์หนึ่งเป็นผู้วินิจฉัยนั้น ถ้าสงฆ์หมู่นั้นหรือพระเถระรูปนั้นมีอคติเล่า มิทำให้เกิดความอยุติธรรมขึ้นหรือ ความข้อนี้ไม่พักที่เราจะต้องวิตก เพราะสมเด็จพระบรมศาสดาของเราทรงรอบคอบสมด้วยพระคุณนามว่า ทรงมีสมันตจักษุ พระองค์ได้ทรงวางกำหนดคุณธรรม

บุคลิกลักษณะของพระที่จะมาทำหน้าที่ตัดสินอธิกรณ์ และลงคะแนนเสียงไว้ตายตัวว่า บุคคลเช่นนั้นจึงเหมาะสมรับหน้าที่นั้น ๆ ไม่ใช่สักแต่ว่าเป็นพระเถระแล้วก็อุปโลกกันขึ้นมาว่าความ อันนี้ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาถือเรื่องพรรษาอายุเป็นใหญ่ก็จริง แต่ก็ถือคุณสมบัติที่ประจำในบุคคลเป็นสำคัญไม่น้อยไปกว่าอายุนั้น และยังเป็นเครื่องแสดงว่าการบัญญัติวินัยของพระองค์ ก็คล้ายคลึงกับการบัญญัติกฎหมายธรรมนูญทางฝ่ายรัฐ ที่ไม่เปิดช่องโหว่ให้แก่การแสวงประโยชน์ตน

คุณสมบัติของผู้วินิจฉัยอธิกรณ์

ผู้เป็นหัวหน้าบริหารและผู้แทนราษฎร ต้องมีข้อกำหนดคุณสมบัติต่าง ๆ ฉันใด พระผู้ทำหน้าที่ก็ต้องมีคุณธรรมประจำฉันนั้น ข้อนี้สมด้วยพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพร้อมด้วยองคคุณ ๑๐ อย่างควรขอร้องแล้วสมมติ (เป็นผู้วินิจฉัยอธิกรณ์) คือ

๑. เป็นผู้มีศีล

๒. เป็นผู้สำรวมตามพระปาฏิโมกข์

๓. มีมรรยาทและโคจรในที่ต่าง ๆ เรียบร้อย

๔. มีปรกติเห็นภัยในโทษผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ

๕. สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งปวง

๖. เป็นพหูสูตรทรงความรู้ สั่งสมความรู้ (คือ) ข้อธรรมใด ๆ ที่ดีในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ว่าด้วยพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์ทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังธรรมนั้น ๆ มาก จำได้ท่องไว้ด้วยวาจา เอาใจจดจ่อ ขบด้วยทิฐิ อนึ่งปาฏิโมกข์ทั้งสอง (ของภิกษุและภิกษุณี) เธอก็ได้เล่าเรียนมาดีโดยพิสดาร แจกได้ถูก เปลี่ยนได้ถูก ตัดสินใจได้ถูกตามสูตรตามลำดับพยัญชนะ อนึ่งเธอตั้งอยู่ในวินัยไม่

ง่อนแง่น สามารถพอที่จะให้คู่ความทั้งสองฝ่ายยินยอมตกลงกันได้ ฉลาดที่จะเพ่ง ที่จะมอง ที่จะให้เลื่อมใส ที่จะให้ระงับความเกิดอธิกรณ์

๗. รู้จักอธิกรณ์

๘. รู้จักเหตุเกิดอธิกรณ์

๙. รู้จักความดับแห่งอธิกรณ์

๑๐. รู้จักแนวทางให้ถึงความดับแห่งอธิกรณ์

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ขอร้องสมมติซึ่งภิกษุผู้พร้อมด้วยองคคุณ ๑๐ อย่าง (เป็นผู้วินิจฉัยอธิกรณ์) ฉะนี้แล

"ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองคคุณ ๕ อย่าง ควรสมมติให้เป็นผู้แจกสลาก คือผู้จะไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ รู้จักว่าเป็นอันจับหรือไม่เป็นอันจับ" (ดูวินัยปิฎก จุลวรรค ปฐมภาค หน้า ๓๕๓ และหน้า ๓๕๖) โดยนัยนี้ กระทู้นั้นจึงเป็นอันพับไป

ระเบียบการลงทัณฑกรรมแก่ผู้ประพฤติละเมิดต่อพระวินัยนั้น พระศาสดาทรงวางไว้ ๖ วิธีอันมาในกิจจาธิกรณ์ ๖ ประการนั้นเป็นไฉน คือ ตัชชนียกรรมทำโดยการบริภาษติเตียนตักเตือนให้รู้สำนึกตนในความผิด นิยสกรรม ทำโดยการปลดออกจากฐานะตำแหน่ง เช่นเป็นหัวหน้าหมู่ก็ถอดออกเสียมิให้เป็น ปัพพาชนียกรรมทำโดยการขับไล่ออกจากหมู่คณะ เทียบด้วยการเนรเทศ นับเป็นการลงโทษที่หนักที่สุด ปฏิสารณียกรรม ทำโดยให้ผู้ผิดขอขมาโทษ อุกเขปนียกรรม ทำโดยการรอนสิทธิของผู้ต้องโทษไม่ให้มีสิทธิเสมอผู้อื่น และตัสสปาปิยสิกา-กรรม ทำโดยคล้ายกับตัชชนียกรรม ผิดกันแต่ฝ่ายโน้นทำแก่ฝ่ายโจทก์ ส่วนกรรมนี้ทำแก่จำเลย

หลักการอันแสดงมานี้ เทียบด้วยทางโลกก็คือการลงโทษตาม

กฎหมายแก่ผู้ล่วงละเมิดนั่นเอง ทำให้เราเห็นความเป็นนักปกครองอย่างเยี่ยมยอดในองค์พระศาสดาที่ทรงจัดระบบการลงทัณฑ์ได้อย่างเป็นชั้นเชิงมีเบาและหนักตามกระแสแห่งความผิดของบุคคล พระองค์ได้ทรงนำวิชาการปกครองมาดัดแปลงใช้ในหมู่สงฆ์ได้เหมาะเจาะ อันเราไม่สามารถพบในศาสดาอื่น ซึ่งควรนับเป็นข้ออัศจรรย์อีกข้อหนึ่งเหมือนกัน อนึ่งเราควรจะจำไว้ว่า สมุฏฐานสำคัญยิ่งยวดของการวิวาทกว่าสมุฏฐานอื่นมีอยู่สองข้อเท่านั้น คือ ทิฐิ และ ศีล มีทิฐิเสมอกันแต่มีศีลไม่เสมอกันในประการตรงข้าม มีศีลเสมอกันแต่มีทิฐิไม่เสมอกัน เช่นนี้ก็ย่อมไม่อาจจะธำรงสามัคคีไว้ได้ ถึงแม้จะธำรงไว้ได้ด้วยมีข้อธรรมอื่น เช่นไม่มักโกรธมีความโอบอ้อมอารีเป็นไปอยู่ ก็ยังมีความไม่สนิทใจกันถึงขีดสุด ความรู้สึกแตกต่างกันว่า ความเห็นและความประพฤติของเขาไม่เหมือนกับของเราก็ยังมีอยู่นั่นเอง เพราะเหตุนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงย้ำนักในข้อที่หมู่คณะจักมีความสงบสุขเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันต้องอาศัยทิฏฐิสามัญญตาความเสมอกันด้วยทิฐิ กับสีลสามัญญตาความเสมอกันด้วยศีลของมวลสมาชิกเป็นเหตุปัจจัย การรักษาสมภาพทั้งสองนี้ให้เป็นไปด้วยดี จึงนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมาก เมื่อเรามีมูลรากทั้งสองนี้ดี แม้จะมีเหตุการณ์วิวาทเรื่องอื่นก็ยังพอทำเนาไม่ร้ายแรงแต่ถ้ามาแตกกันด้วยมูลรากนี้เสียแล้ว เป็นข้อลำบากใจมากที่สุด มีหวังแตกสามัคคีแน่นอน